Əli qanlı Pankratov

XX əsrin əvvəllərindən ortaya çıxan bolşevizm qısa müddət ərzində bütün dünyanın nəzər-diqqətini özünə cəlb etdi, Azərbaycan xalqının taleyində də böyük izlər qoydu. Məlum olduğu kimi, sosializmin təşəkkülü, fəhlə-kəndli hökumətinin qərarlaşması bizim respublikamız üçün daha ağrılı keçmişdir.

XI ordunun Hərbi İnqilabi Şurası və yeni qurulmuş Sovet hökuməti öz fəaliyyətinin hələ ikinci günü "Müsavat" və "İttihad" partiyalarının rəhbərləri ilə əməkdaşlıq etmək barədə müqavilə imzalamışdı. Lakin bu müqavilə tezliklə Semyon Pankratovun rəhbərlik etdiyi XI ordunun Xüsusi şöbəsi tərəfindən pozulmuşdu. Həmin şöbə, sonra isə Fövqəladə Komissiya (ÇK) kütləvi həbslər aparmağa başlamış, həbs düşərgələri az vaxtda Azərbaycanın qabaqcıl ziyalı nümayəndələrinin hesabına doldurulmuşdu.

S.A.Pankratov kim idi? Əvvəllər adi dənizçi olan bu insan XI ordunun Xüsusi şöbəsinin rəisi, bolşevik istilasının ilk günlərindən 1920-ci ilin iyun ayınadək Azərbaycan Fövqəladə Komissiyasının sədri olmuşdur. Azərbaycanda ilk kütləvi qırğınların, sui-qəsdlərin və repressiyaların təşkilatçılarından idi. Bu, həmin Pankratov idi ki, onun tabeliyində Azərbaycan kommunistlərinin gələcək lideri Mir Cəfər Bağırov xidmət etmişdir. Semyon Andreyeviç Pankratov hələ Bakı hadisələrindən əvvəl "Qanlı Həştərxan" olaylarından məşhur idi.

Bu barədə sosialist emiqrant Melqunov yazırdı: "1919-cu ilin martında Həştərxan fəhlələri tətilə başlamışdı. Onların mitinqi qoşunlar tərəfindən mühasirəyə alınmışdı. Hərbçilər tətilçilərə pulemyotlardan atəş açmış və onlara qumbaralar atmışlar. Səhraya qaçmaq istəyənləri isə süvari atlılar doğrayırdılar. Şəhərdə kütləvi həbslər başlanmış, Moskvaya isə üsyan haqqında təcili teleqram vurulmuşdu. Trotski "amansız cəzalandırma" əmri göndərmişdi və S.M.Kirov, habelə çekistlər - matros Pankratov və quldur Çuqunovun rəhbərliyi ilə edamlara başlanmışdı.

Bərələrdə və gəmilərdə yerləşdirilmiş insanların bir çoxunun boynuna daş bağlayaraq dənizə atırdılar. "Qoqol" gəmisində bir gecədə 180 nəfər batırılmışdı. Güllələnənləri çətinliklə qəbiristanlığa çatdıra bilirdilər. Sonradan başa düşdülər ki, onlar ancaq "proletariat"ı qırırlar və "üsyan" mənzərəsinin daha zəngin alınması üçün üzlərini "burjuylar"a döndərdilər. Zəngin məhəllələrdə yoxlamalar və qırğınlar başlandı. Bu özbaşınalıq aprelin axırınadək davam etdi və təxminən 4 min nəfər qətlə yetirildi".

Pankratov qısa müddətdə - 1920-ci ilin may-iyun aylarında Az FK-ya başçılıq etmişdi. N.Nərimanov Azərbaycana gəldikdən sonra Hərbi-İnqilabi Komitəyə (HİK) şikayət edir ki, FK HİK-lə razılaşdırılmadan adamları güllələyir. Bu məlumatdan sonra Pankratov Az FK-dakı işlərini "milli kadr" Baba Əliyevə təhvil verir və yenidən XI Qızıl Ordunun Xüsusi şöbəsinə qayıdır. Lakin çox keçmir ki, 1920-ci il avqustun 26-da Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Siyasi Bürosu üsyanların yatırılması haqqında məsələni müzakirə edərkən bunun üçün yaradılmış "dördlük"də Xüsusi şöbədən Pankratov da yer alır. Çünki FK o zaman matros Pankratovun rəhbərliyi ilə "daha uğurla" işləmişdi.

1920-ci ilin aprelində hakimiyyət qan tökülmədən ələ keçirilsə də, tezliklə bolşeviklərin müstəmləkəçilik siyasəti Gəncə, Şuşa, Zaqatala, Qarabağ, Lənkəran və digər uyezdlərdə çoxlu üsyanlara səbəb oldu.

1920-1924-cü illərdə 54 genişmiqyaslı silahlı üsyan baş vermişdi. Üsyançıları və onları dəstəkləyən mülki əhalini amansızcasına, məhkəməsiz, istintaqsız yerindəcə edam etmişlər. Tədqiqatçıların yazdıqlarına görə, ümumilikdə 1920-ci ilin aprelindən 1921-ci ilin avqustunadək Azərbaycanda qırmızı terrorun 48 min qurbanı olmuşdu. Həmin insanların təxminən dörddə biri ən iri Gəncə üsyanı (1920-ci il 26-31 may) zamanı öldürülmüşdü.

Gəncə üsyanından sonra onun iştirakçılarından olan 23 zabit, o cümlədən 6 general Nargin adasına gətirilmişdir. Bolşeviklərin əsir götürüldüyü general-mayor Feyzulla Mirzə Qacar Bakıya göndərilmiş və bu adada güllələnmişdir.

1920-ci il iyunun 6-da Gəncə yaxınlığında 79 yüksəkrütbəli azərbaycanlı zabit həbs edilmişdir. Pankratovun əmri ilə onlar da Nargin adasında güllələnmişlər.

Sovet hökuməti üçün narahatlıq yaradan yüzlərlə şəxs Nargin adasına aparılmış və orada öz aqibətini gözləmişdir.

Əli qanlı Pankratov Azərbaycanda kütləvi repressiyaların həyata keçirilməsində əsas simalardan olmuşdur. O, "likvidator" (partiya sənədlərində ÇK-nın ştatında olan siyasi ölüm icraçıları belə adlanırdı) olduğu üçün sovet və rus hərbi mənbələrində heç yerdə adı və şəkli getmir.

"Azərbaycan"

Azərbaycan. - 2024.- 2 noyabr (№242).- S.11.